

Grzegorz Szamocki

Uniwersytet Gdański

grzegorz.szamocki@ug.edu.pl

ORCID: 0000-0002-8586-8284

<https://doi.org/10.12775/BPTh.2024.025>

17 (2024) 4: 497–510

ISSN (print) 1689-5150

ISSN (online) 2450-7059

Joz 14,6–15: świadectwo powygnaniowej inkluzywnej koncepcji Izraela

Joshua 14:6–15: Testimony to a Post-Exilic Inclusive Conception of Israel

Streszczenie. Tekst Joz 14,6–15, traktujący o Kalebie, który prosi Jozuego o ziemię przyobecną mu przez Mojżesza i w konsekwencji otrzymuje Hebron, stanowi trudność egzegetyczną ze względu na miejsce w kontekście i treść. Celem prezentowanego studium jest próba przybliżenia historii jego formowania się oraz odczytania przekazanego w nim przesłania.

Analiza formy aktualnego hebrajskiego tekstu Joz 14,6–15, jego słownictwa, motywów oraz relacji międzytekstowych, pozwala na konkluzję, że jest on rezultatem pokapłańskiego i podeuteronomistycznego opracowania Księgi Jozuego w późnym okresie perskim. Zasadnicza część, którą można łączyć z redakcją Heksateuchu, została rozszerzona o późniejsze dopowiedzenia i objaśnienia, zwłaszcza te, które wynikały z oddzielenia Księgi Jozuego od Pięcioksięgu. W tekście Joz 14,6–15 można widzieć odzwierciedlenie obecności w powygnaniowej społeczności Izraela tendencji inkluzywistycznej, promowanej w konfrontacji z silnym stanowiskiem zwolenników izraelskiego ekskluzywizmu.

Abstract. The text of Josh 14:6–15, which recounts Caleb asking Joshua for the land promised to him by Moses and consequently receiving Hebron, poses an exegetical difficulty because of its place in the context and its content. The study aims to provide an insight into its formative history and to interpret the message conveyed in this text.

The analysis of the form of the current Hebrew version of Josh 14:6–15, its vocabulary, motifs and intertextual relationships, leads to the conclusion that it is the result of a post-priestly (post-P) and post-deuteronomistic (post-dtr) elaboration of the Book of Joshua in the late Persian period. The essential part, which can be linked to the redaction of the Hexateuch, was expanded with later additions and explanations, especially those that resulted from the separation of the Book of Joshua from the Pentateuch. In the text of Josh 14:6–15, one can see a reflection of the presence of an inclusivist

tendency in the post-exilic community of Israel, promoted in response to the strong position of the proponents of Israelite exclusivism.

Słowa kluczowe: Stary Testament, Księga Jozuego, Izrael, Kaleb, inkluzywizm.

Keywords: Old Testament, Book of Joshua, Israel, Caleb, inclusivism.

Wprowadzenie

Na początku prawie sześciorozdziałowej sekcji Księgi Jozuego (Joz 14,6–19,51), traktującej o przydzieleniu ziemi zachodniojordańskiej dziewięciu i pół plemionom izraelskim, jest perykopa o Kalebie w Joz 14,6–15. Treściowo obejmuje ona prośbę Kaleba skierowaną do Jozuego, aby ten dał mu dział w Ziemi Obiecanej (Joz 14,612), oraz wzmiankę, iż Jozue spełnił prośbę Kaleba, dając mu Hebron (Joz 14,13–15). Prawie na końcu sekcji o podziale ziemi jest z kolei informacja, że Jozue otrzymał w dziedzictwo Timnat-Serach w górach Efraima (Joz 19,49–50). Ta krótka wzmianka o Jozue nie dziwi, bo przecież należał do plemienia Efraima (Lb 13,8.16), jakkolwiek o dziale Efraima jest mowa dużo wcześniej (Joz 16); ponadto Jozue był wielkim liderem Izraelitów, który wprowadził ich do Kanaanu i przewodził w jego zdobywaniu i podziale. W przypadku Kaleba jest inaczej. Wprawdzie był – jak Jozue – dobrym zwiadowcą, który nie buntował się przeciwko Mojżeszowi (Lb 14,38), ale jest nazwany Kenizyztą (Lb 32,12; Joz 14,6.14), co – jak sugerują badania – należy rozumieć jako informację, że należał do klanu spokrewnionego z Edomitami, który w pewnym momencie historii zasymilował się z plemieniem Judy (Gass 2019, 222–223; Pudełko 2021, 576). Nasuwa się więc pytanie: Dlaczego w opisie podziału Kanaanu w Księdze Jozuego tak wiele uwagi na samym początku poświęcono Kalebowi? Dla kompletności i spójności prezentacji rozdzielenia Ziemi Obiecanej między plemiona Izraela ten passus o Kalebie nie wydaje się konieczny. Jakie jest jego miejsce w historycznym procesie formowania się Księgi Jozuego? Jakie przesłanie wyraża? Próba odpowiedzi na te pytania stanowi zasadniczy cel niniejszego studium.

1. Joz 14,6–15: Miejsce w kontekście i struktura

Zasadna jest opinia egzegetów, że *passus* o Kalebie w Joz 14,6–15, podobnie zresztą jak fragment Joz 15,13–19, wzmiankujący o tym, że Kaleb i jego ród zajęli terytorium Hebronu, jest w swym kontekście obcym ciałem (Kugler 2017, 571; Gass 2019, 235–236; de Vos 2022, 350). W Joz 14,6–15 nie chodzi o rozdzielenie losem ziemi i wskazanie granic czy o informację, kto i co otrzymał. Treścią perykopy jest prośba Kaleba skierowana do Jozuego o danie mu dziedzictwa w Ziemi Obiecanej uzasadniona zacytowaną przysięgą Mojżesza (Joz 14,6b–12). Po prośbie jest informacja o jej spełnieniu (Joz 14,13–15). Odmienne słownictwo i powtarzające się charakterystyczne wyrażenia, jak np. אשר דבר יהוה („które powiedział JHWH” [3 razy: Joz 14,6.12 /2x/]), מלא אחרי יהוה אלהים („podażać całkowicie za JHWH” [3 razy: Joz 14,8.9.14]), שלח משה („wysłał Mojżesz” [2 razy: Joz 14,7.11]), czy נתן לנחלה/היה („być /dać jako dziedzictwo” [3 razy: Joz 14,9.13.14]), stanowią istotny element spójności treściowej perykopy. Innym ważnym elementem jest literacko-treściowa kompozycja.

Wypowiedź Kaleba jest poprzedzona krótkim wprowadzeniem w Joz 14,6a, wskazującym na mówcę („Kaleb, syn Jefunnego, Kenizyta”) i adresata (Jozue) oraz okoliczności („zblżyli się synowie Judy do Jozuego”) i miejsce wypowiedzenia przytoczonych słów („w Gilgal”). Po nich, w Joz 14,13, jest natomiast konkludujące stwierdzenie, iż Jozue pobłogosławił Kaleba i dał mu Hebron na dziedzictwo (Joz 14,13). Wprowadzenie i konkluzja (Joz 14,6a.13) stanowią ramy dla prośby Kaleba skierowanej do Jozuego. Fragment Joz 14,14–15 prezentuje się zaś jako uzupełniający konkluzję dodatek o charakterze etiologicznym.

W samej prośbie Kaleba (Joz 14,6b–12) można dostrzec przemyślaną strukturę koncentryczną. W jej centrum (14,9) są zacytowane słowa przysięgi Mojżesza, że ziemia, na której stanęła noga Kaleba, będzie dla niego i jego synów dziedzictwem na wieki, ponieważ podążał całkowicie za JHWH. W tym wersecie pojawiają się dwa pojęcia kluczowe dla całej wypowiedzi, mianowicie „ziemia/kraj” (הארץ) i „dziedzictwo” (נחלה). Tę centralną część wypowiedzi Kaleba poprzedzają trzy dające się wyróżnić treściowo elementy, którym odpowiadają chiastycznie trzy elementy następujące po części centralnej. W elemencie pierwszym i szóstym jest odwołanie się do tego, co powiedział JHWH (14,6b; 14,12); w drugim i piątym wzmianka o wieku Kaleba, misji zleconej mu przez Mojżesza i zdolności (14,7; 14,10b–11); w trzecim i czwartym wskazanie na lojalność Kale-

ba i jej nagrodzenia przez JHWH w kontekście kontrastującej postawy Izraelitów (14,8; 14,10a).

Schematycznie odczytaną strukturę passusu Joz 14,6–15 można przedstawić następująco:

Wprowadzenie	14,6a	
	A	14,6b
	B	14,7
	C	14,8
Prośba	D	14,9
	C'	14,10a
	B'	14,10b–11
	A'	14,12
Konkluzja	14,13	

Dodatek etiologiczny	D'	14,14–15

2. Joz 14,6–15: przyporządkowanie diachroniczne

Fakt, że Joz 14,6–15 jawi się jako spójna jednostka literacka, którą nietrudno wydzielić z kontekstu, każe pytać o literacko-historyczne pochodzenie tego fragmentu i jego historię w tekstowym bloku o podziale Kanaanu w Księdze Jozuego (Joz 13–19).

2.1. Dotychczasowe propozycje

Opinia, że tekst Joz 14,6–15 został wtórnie włączony do Joz 13–19, znajduje akceptację wśród biblistów. Według Martina Notha historia Kaleba w Joz 14,6–15 wyjaśnia, dlaczego Hebron należy do Kalebitów i odzwierciedla tradycję kalebic-

ką. Opiera się zaś na pierwotnej wersji opowiadania o zwiadowcach z Lb 13–14, która obecnie jest jednak przykryta warstwą kapłańską (P) (Noth 1953, 84). Manfred Görg i Volkmar Fritz wyrazili opinię, że starsze opowiadanie zostało deuteronomistycznie opracowane, a później podeuteronomistycznie uzupełnione (Görg 1991, 69–70; Fritz 1994, 150–154). Zdaniem Eckarta Otto i Reinharda Achenbacha tekst Joz 14,6–15 zawdzięczamy powygnaniowemu i podeuteronomistycznemu redaktorowi Heksateuchu, który włączył historię o Kalebie i Hebronie do deuteronomistycznej narracji o zajęciu ziemi obietnicy (DtrL). Podkreślenie roli wiernego Kenizyty Kaleba miałoby uzasadniać integrację nieizraelskich wyznawców JHWH ze społecznością Izraela oraz ich zamieszkiwanie na terytorium ziemi obiecanej Izraelowi (Otto 2000, 78–84; Achenbach 2003a, 64–66; 2003b, 33; Otto 2012, 379–380). Za podeuteronomistyczny dodatek z późnego okresu perskiego (z IV w. przed Chr.) *passus* Joz 14,6–15 uznał Ernst Axel Knauf (Knauf 2008, 137–140; 2014, 79). W IV w. przed Chr. powstanie Joz 14,6–15 umieszcza także Jaeyoung Jeon. Według niego autorowi/autorom przyświecała idea włączenia niektórych klanów edomickich reprezentowanych przez Kalebitów do jahwistycznej społeczności Jehud (Jeon 2022, 240–249). Thomas Dozeman w swym najnowszym komentarzu do Joz 13–24 uznał Joz 14,6–15 za kompozycję pokapłańską i część (obok Joz 15,13–19) najmłodszej wersji materiału o Kalebie, w której wykorzystano opowiadanie o Kalebie z Pwt 1,19–46 oraz materiał kapłański z Lb 13–14 (Dozeman 2023, 155).

Nowsze studia sugerują zatem, że aktualną wersję Joz 14,6–15 należy wiązać z pokapłańskim (post-P) i podeuteronomistycznym (post-dtr) literacko-teologicznym opracowaniem Księgi Jozuego w późnym okresie perskim. Dokładniejsza odpowiedź na pytanie o powstanie/powstawanie Joz 14,6–15 i zamierzone w nim przesłanie domaga się analizy kluczowych słów, określeń i motywów oraz wynikających z nich relacji Joz 14,6–15 z innymi tekstami dotyczącymi treściowo początków historii Izraela.

2.2. Kluczowe terminy, wyrażenia i motywy oraz relacje międzytekstowe

Ewidentna jest relacja Joz 14,6–15 do Lb 13–14 oraz Pwt 1,19–46. Te trzy teksty łączy motyw wysłania szpiegów w celu zbadania Kanaanu. Spośród dwunastu zwiadowców tylko Jozue i Kaleb przynieśli dobre wieści, odwozili Izraelitów od buntu, zachęcając do zdobywania obiecanej im ziemi. Postawa Kaleba jest opisana jako „podążanie całkowicie za JHWH” (מלא אחרי יהוה) [Lb 14,24; Pwt 1,36; Joz 14,8.9.14]).

W Joz 14,6.14 Kaleb jest określony jako „syn Jefunnego, Kenizyta” (בן יפונה הקניזי). Kenizzyci byli ludem edomickim. Kaleb był prawdopodobnie przywódcą edomickiego klanu, podobnie jak Jefunne, Kenaz i Otniel (Beltz 1974, 73; Kuntz 1992, 17; Levine 2000, 487; Kugler 2017, 574; Frevel 2018, 329–364; Gass 2019, 221; de Vos 2022, 339–340; Dozeman 2023, 152). Predykat „Kenizyta” w odniesieniu do Kaleba pojawia się jeszcze jedynie w Lb 32,12. Mojżesz przeciwstawił Kaleba i Jozuego Rubenitom i Gadytom, którzy wzbraniali się od przejścia przez Jordan i odbierali odwagę ludowi Izraela. Kaleb, jako nienależący do wewnętrznego kręgu Izraela, wykazał się lojalnością, której zabrakło Izraelitom. Wzmianka o Kalebie w Lb 32,12 jest uznawana za późniejszy, pokapłański dodatek, wykorzystujący twórczo opowiadanie z Lb 13–14 (Milgrom 1990, 268; Seebass 2007, 328–330.335–336.345–353; de Vos 2022, 346).

W konkluzji mowy Kaleba (Joz 14,13) jest informacja, że Jozue dał Kalebowi na dziedzictwo Hebron. Hebron, leżący w centrum górzystego regionu Judy, w przekazie biblijnym jest łączony z dziejami Abrahama, jego rodziny i potomków, z Dawidem i Roboamem (np. Rdz 13,18; 23,20; 35,27–29; 2 Sm 2,1–4; 5,1–5; 2 Krn 11,10). Dane archeologiczne potwierdzają, że jeszcze w czasach królów judzkich Hebron był ważnym ośrodkiem administracyjnym i gospodarczym. W okresie perskim nie należał jednak administracyjnie do Jehud, lecz do obszaru kontrolowanego przez Edomitów i Arabów. Potwierdzać to mogą aramejskie inskrypcje z IV w. znalezione w okolicach Hebronu, zawierające imiona i nazwy z elementem teoforycznym Qōs, odnoszącym się do bóstwa edomickiego (Hübner 1992, 382; Rasmussen 1997, 697–698; Jericke 2016).

Mojżesz, wzmiankowany w tekście pięć razy, jest najpierw określony jako „mąż Boży” (14,6) (אִישׁ הָאֱלֹהִים). Ten tytuł jest odnoszony do wczesnych proroków, ale już nie do proroków pisarzy. Do Mojżesza odnosi się jeszcze cztery razy i to w tekstach uznawanych za późniejsze (Pwt 33,1; 1 Krn 23,14; 2 Krn 30,16; Ezd 3,2 i Ps 90,1).¹ Wskazuje na autorytet i wyjątkową relację z Bogiem. Charakteryzuje Mojżesza jako pośrednika Jego objawienia. Łączy go z kręgami proroków, a jednocześnie przyznaje mu cześć większą od innych, prezentując go w duchu Pwt 34,10 („Nie powstał więcej w Izraelu prorok jak Mojżesz”) (Bratsiotis 1977, 233–235; Fritz 1994, 153–154; Kühlewein 1997, 103; Nelson 1997, 179; Butler 2014, 94; Gass 2019, 223). Egzegeza historyczno-krytyczna widzi w tym

¹ Również w późniejszych tekstach ten sam tytuł został użyty w odniesieniu do Dawida (Ne 12,24.26; 2 Krn 8,14).

stylizowanie Mojżesza na proroka, któremu nikt nie dorówna, cechujące redakcję Pięcioksięgu (Otto 2000, 7.232–233; Schmid 2023, 195–203). W następnym wersecie (14,7) Mojżesz otrzymał już tytuł „sługa JHWH” (עֶבֶד יְהוָה) i dalej jest przedstawiany bardziej jako posłaniec Boży do realizacji Bożego dzieła. Dla badaczy przyjmujących tezę o redakcji Heksateuchu ta charakterystyka Mojżesza odpowiadałaby już jego portretowi łączonemu z tym opracowaniem (Albertz 2015, 58–69).

W swojej mowie Kaleb dwukrotnie wspomina o jego wysłaniu przez Mojżesza, aby zbadał kraj (Joz 14,7.11). Motyw wysłania zwiadowców, wśród których był Kaleb, jest obecny w Lb 13–14 i w Pwt 1,19–46. W każdym z tych trzech tekstów użyto jednak innego terminu hebrajskiego wskazującego na cel misji, jakkolwiek znaczeniowo są one sobie bardzo bliskie. I tak w Joz 14,7 jest רָגַל („chodzić, chodzić jako szpieg”); w Lb 13–14 חָרַר („szukać, badać, szpiegować”), w Pwt 1,22 חָפַר („szukać, badać”), a w Pwt 1,24b także רָגַל (jak w Joz 14,7). Termin רָגַל w odniesieniu do zwiadowców znalazł zastosowanie także w Joz 2,1 i 6,25. Te frazy można identyfikować jako rozszerzenie pierwotnego opowiadania o Rachab w Joz 2, dokonanego w ramach redakcji Heksateuchu, która włączyła to opowiadanie do deuteronomistycznej narracji o zajęciu Ziemi Obiecanej (DtrL) (Otto 2000, 79–80; Szamocki 2024, 211).

Zestawienie słów „wychodzić i przychodzić” (לִצְאת וּלְבוֹא) w Joz 14,11 wskazuje na motyw militarnego przywództwa, który pojawia się także w Pwt 1,28, frazie uznawanej za element podeuteronomistycznego rozszerzenia dokonanego w związku z opracowaniem Heksateuchu (Otto 2000, 81; Achenbach 2003b, 635; Otto 2012, 391; Szamocki 2024, 204–205). Konotację militarną ma także zwrot „przerazili serce ludu” (הִמְסִי אֶת לֵב הָעָם) w Joz 14,8a². W odniesieniu do przerażenia/osłabienia serca Izraelitów użyty jest on w Biblii Hebrajskiej jeszcze trzy razy w tekstach identyfikowanych jako deuteronomistyczne lub podeuteronomistyczne. W Pwt 20,8, w passusie podającym zasady prowadzenia wojny (Pwt 20,1–20), w Joz 7,5, gdy mowa o konsekwencji nieudanej próby zdobycia Aj, oraz w Pwt 1,28, gdzie zwiadowcom zarzucono owo „przerazenie/osłabienie serca” Izraelitów i tym samym pozbawienie dyspozycji do militarnej operacji

² Czasownik הִמְסִי jest gramatycznie formą hif perf 3 pl od מָסַח ale w postaci aramejskiej. Obocznym i częściej zastosowanym w Biblii Hebrajskiej rdzeniem jest מָסַח, który w hif perf 3 pl miałby postać הִמְסָח (jak w Pwt 1,28). Aramejska forma w Joz 14,8 może poświadczać stosunkowo późne stadium hebrajskiego języka Biblii. Tak np. Gass, 2019: 226; zob. również np. Noth, 1953: 80; Boling, 1984: 357.

w ramach zdobywania Ziemi Obiecanej. Jeżeli słuszna jest konkluzja, że Pwt 1,28 stanowi element podeuteronomistycznego rozszerzenia dokonanego w związku z opracowaniem Heksateuchu (Otto 2000, 81; Achenbach 2003b, 635; Otto 2012, 391; Szamocki 2024, 204–205), to jako zasadne jawi się uznanie za rezultat tego samego opracowania również wypowiedzi w Joz 14,7–8a.

Występujący trzykrotnie zwrot „podążać całkowicie za JHWH” (מלא אחרי יהוה) jest nazywany formułą lojalności. W kontekście historii Kaleba formuła ta odpowiada teologicznemu profilowi redakcji heksateuchowej, zgodnie z którym lojalność wobec JHWH i Jego Tory jest warunkiem wejścia do Ziemi Obiecanej (por. Joz 24) (Otto 2000, 81; Albertz 2015, 72–74; Römer 2016, 826; Schmid 2023, 94).

We wzmiankach o dziedzictwie Kaleba uwagę zwraca zaś stopniowe ograniczanie tego dziedzictwa – najpierw jest nim ziemia, na której stanęła noga Kaleba, czyli południe Kanaanu (Towes 1992, 617; Seebass 2003, 106–109), potem konkretna góra (ההר הזה),³ a na końcu Hebron. W tym ograniczaniu można widzieć świadectwo stopniowego rozrostu biblijnego tekstu (Nelson 1997, 179; Pitkänen 2010, 281; Gass 2019, 233).

2.3. Nowa próba diachronicznej identyfikacji Joz 14,6–15

Przeprowadzone analizy przekonują do opinii, że tekst Joz 14,6–15 nie należał do pierwotnego deuteronomistycznego opowiadania o podboju Kanaanu i rozdzielaniu jego ziemi między izraelskie plemiona. Jego obecność należy raczej łączyć z pokapłańskim (post-P) i podeuteronomistycznym (post-dtr) opracowaniem Księgi Jozuego w późnym okresie perskim. W Joz 14,6–15 daje się zauważyć twórcze wykorzystanie Lb 13–14 w wersji zredagowanej kapłańsko i z dodatkami pokapłańskimi oraz modyfikujące podjęcie deuteronomistycznego opowiadania Pwt 1,19–49 z jego powygnaniowymi rozszerzeniami (*Fortschreibungen*). Zasadne jest, że w tym opracowaniu chodzi o redakcję Heksateuchu, umiejscawianą w pierwszej połowie V w. przed Chr. Jeżeli ta teza jest słuszna, to redaktorzy Heksateuchu byłoby odpowiedzialni za wstawienie materiału o Kalebie do ist-

³ Wcześniej w mowie Kaleba nie jest ona wzmiankowana. Przypuszczalnie chodzi tu o południową część górzystej Judei z jej miastami (Fritz, 1994: 153; Nelson, 1997: 179; Gass, 2019: 230). Jest mało prawdopodobne, aby ten górzysty region – jak zasugerował Butler (2014, 95) – mógł być widoczny z Gilgal.

niejącego już opowiadania o podziale Kanaanu oraz nadanie mu zasadniczej postaci w zakresie formy i treści.

Literacko-teologicznemu profilowi redakcji Heksateuchu w Joz 14,6–15 odpowiadałyby: uwypuklenie roli Jozuego oraz wątek pozytywnej relacji Izraelity do Kenizyty; zastosowanie zestawienia słów „wychodzić – przychodzić” (Joz 14,11) czy zwrotu „przerazić/osłabić serce” (Joz 14,8a) w kontekście militarnym; formuła lojalności „podążać całkowicie za JHWH” (Joz 14,8b.9b.14b), wskazująca na warunek wejścia do Ziemi Obiecanej, oraz podkreślanie osobistej relacji Kaleba z JHWH („JHWH mój Bóg” [יהוה אלהי]) i jego religijne identyfikowanie z tymi, którzy uznają JHWH za „swojego” Boga, mianowicie z Mojżeszem (Joz 14,8b.9b) i z ludem Izraela (Joz 14,14b; por. Joz 24,13–24).

Wiążąc badaną perykopę z redakcją Heksateuchu, nie można pominąć, że wypowiedzi w Joz 14,6b.10a.12 odbiegają treściowymi akcentami od reszty perykopy. W nich głównym działającym jest Bóg. Mojżesz jest określony jako איש האלהים („mąż Boży”) a nie עבד יהוה („sługa JHWH”) (14,7) i jest stylizowany na proroka, przez którego JHWH działa. To odpowiada z kolei profilowi redakcji Pięcioksięgu. W egzegezie historyczno-krytycznej przyjmowana jest opinia, że utworzeniu Pięcioksięgu i oddzieleniu Księgi Jozuego od poprzedzających go ksiąg/zwojów towarzyszyło wprowadzanie zmian i uzupełnień tak w materiale Pięcioksięgu, jak i Księgi Jozuego (Rösel 2009, 567–568; Otto 2012, 255–256; Szamocki 2024, 234). Przeprowadzone analizy skłaniają zatem ku tezie, że mowa Kaleba zredagowana w ramach prac nad Heksateuchem w pierwszej połowie V w. przed Chr. pół wieku później została uzupełniona o dodatkowe wypowiedzi w ramach opracowania Księgi Jozuego dokonanego w kontekście jej oddzielenia od Pięcioksięgu.

Dla czytelnika Heksateuchu zapewnienie Kaleba, że ma jeszcze siły do podejmowania wyzwań militarnych (Joz 14,10b–11), było zrozumiałe, ponieważ w Lb 13,22.28.33 i w Pwt 1,28 jest mowa o Anakitach w Hebronie i okolicach, którzy przerażali Izraelitów i zagrażali misji podboju Kanaanu. Oddzielenie Księgi Jozuego od Pięcioksięgu mogło utrudnić zrozumienie zapewnienia Kaleba o zdolności militarnej (Joz 14,10b–11). Dlatego uzupełniono ją słowami o Anakitach i ich obwarowanych miastach w Joz 14,12.

Redaktorzy Heksateuchu zgodnie z promowaną przez siebie ideą otwartości na nie-Izraelitów czczących JHWH ukazali Kaleba jako tego, który mimo swych edomickich korzeni otrzymał słusznie dział w ziemi obiecanej ludowi Bożemu, bo okazał lojalność wobec JHWH, działał dla dobra Izraelitów i Mojżesz mu to przysiągł. We fragmentach poszerzających mowę Kaleba, postrzeganych jako

owoc opracowania Księgi Jozuego związanego z oddzieleniem jej od Pięcioksięgu, można widzieć objaśnienie i usprawiedliwienie owej otwartości na Kaleba, poprzez wskazanie na wolę JHWH komunikowaną przez Mojżesza, Bożego proroka, i przez ograniczenie dziedzictwa Kaleba. Redaktorzy Pięcioksięgu akcentowali troskę o tożsamość ludu Bożego wyrażaną poprzez wierność wobec Tory Mojżesza. Objasniające uzupełnienia w Joz 14,6–15, dokonane w kontekście redakcji pentateuchowej, harmonizowały z tymi ideami.

Ostatnie dwa wersety perykopy mają charakter etiologii. Treściowo są bliskie passusom łączonym z redakcją heksateuchową. Kaleb jest Kenizytą. Otrzymał Hebron na dziedzictwo dzięki swej lojalności wobec JHWH. Jest prawdopodobne, że ten krótki fragment został dodany na końcu, jako element jednego z ostatnich etapów podeuteronomistycznego (post-dtr) i pokapłańskiego (post-P) opracowania Księgi Jozuego.

Diachroniczne przyporządkowanie tekstu Joz 14,6–15 można przedstawić następująco:

RedHex: Joz 14,6a.7–9.10b–11.13.15b

~ RedPent: Joz 14,6b.10a.12

oprJoz post ~RedPent: 14,14–15a

3. Przesłanie Joz 14,6–15

Środowisko pierwszych adresatów perykopy kształtowały głównie uwarunkowania późnego okresu perskiego prowincji Jehud. Na podejmowaną wówczas odnowę życia narodowego i społeczno-religijnego największy wpływ mieli kapłani i świecy, którzy powrócili z wygnania, okreśłani jako *golah* (גולה lub בני הגולה [np. Ezd 1,11; 4,1; 8,35; Za 6,10]). Uważali się za święte nasienie, za prawdziwych Izraelitów i członków ludu Bożego. W Judejczykach, którzy nie byli na wygnaniu, okreśłanych często jako „lud ziemi” (עם הארץ/הארצות) [np. Ezd 3,3; 4,4; Ne 10,29), zwłaszcza z racji ich związków z nie-Izraelitami, ci gorliwi repatrianci widzieli zagrożenie dla czystej i poprawnej formy jahwizmu. Wyzwaniem dla nich byli również obcy, i to zarówno ci, którzy przebywali w Jehud tylko czasowo (kupcy, żołnierze), jak i tzw. obcy rezydenci (גרים), często związani z Judejczykami przez małżeństwa, którzy przyjęli zwyczaje i religię Izraela, ale etnicznie pozostali obcymi. Nie miały wpływ na życie religijne i społeczne w Jehud mieli również mieszkańcy Samarii, postrzegani w Biblii raz jako wieloetniczni nie-Izraelici,

którzy nauczyli się czczenia JHWH, ale wyznawali również innych bogów (2 Krl 17,24–41), innym razem jako potomkowie północnego Izraela i członkowie ludu JHWH (np. 1 Krn 9,1–9; 2 Krn 13,4–12). Badania historyczne wykazują, że relacje między mieszkańcami Jehud i Samarii były nacechowane rywalizacją i kooperacją, a towarzyszyła im troska o kulturowo-religijne dziedzictwo Izraela (de Villiers 2019; Szamocki 2024, 250–261).

Okolice Hebronu nie należały w tym czasie do Jehud, a zamieszkiwane były w części przez grupy nieizraelskie i w części przez Judejczyków oraz grupy z nimi powiązane, mające korzenie w regionie dawnej Judy i czczące Boga Izraela (Lip-schits 2005, 174; Jeon 2022, 243). Do takich mogli należeć członkowie edomic-kiego klanu Kalebitów.

W kontekście tych uwarunkowań społeczno-religijnych, związanych również z geopolityczną reorganizacją granic prowincji, należy interpretować przekaz odczytywany w Joz 14,6–15. Liderzy zatroskani o trwanie ludu Bożego w wier-ności Bogu i religijnej tradycji stawali przed koniecznością odpowiedzi na dwa zasadnicze pytania: 1) Kto jest prawdziwym Izraelitą, a kto nim nie jest? Kto ma prawo do działu w dobrach przyobiecanych ludowi Bożemu? 2) Gdzie są granice ziemi Izraela? Czy obejmuje ona także Samarię i Hebron?

Przedstawienie Kaleba jako Kenizyty lojalnego wobec JHWH wskazywało na możliwość obecności pośród Izraela obcych, którzy uwierzyli w JHWH i wier-nością wobec Niego mogli nawet przewyższać tych, którzy z racji etnicznych czuli się częścią izraelskiej społeczności (por. Iz 56,3–7). Tych drugich słowa perykopy mogły więc zachęcać do roztropnej otwartości na czcicieli JHWH pochodzących z innych narodów.

Z drugiej strony słowa o Kalebie, któremu Mojżesz przysiągł dział w ziemi obiecanej Izraelitom, a Jozue udzielił błogosławieństwa i dał na dziedzictwo Hebron i okolice, poświadczają, że w późnym okresie perskim te tereny miały być również postrzegane jako obiecane Izraelowi. Judejczycy oraz ci, którzy się z nimi identyfikowali religijnie i społecznie, którym w okresie perskim przypadło mieszkać w Idumei, mieli ten sam status co Kaleb. Byli zaproszeni do przyłączenia się do społeczności Izraela z prowincji Jehud, i to prawdopodobnie tak samo jak powołujący się na związek z Izraelem mieszkańcy Samarii (Knauf 2014, 79; Jeon 2022, 247).

Konkluzje

Perykopa o Kalebie w Joz 14,6–15 poświadcza inkluzywny nurt w powygnaniowej społeczności Izraela w stosunku do mieszkańców i obcych czcicieli JHWH. Zidentyfikowana historia tekstu Joz 14,6–15 i jego formowania się sugeruje, że w okresie powygnaniowym opcja warunkowego włączenia do społeczności ludu Bożego mieszkańców północy i południa, także mieszanego pochodzenia, nie była jednak jedyną. Niektórzy mieli z nią trudności. Jawiła im się jako niebezpieczna dla czystości wiary i praktyk religijnych. Dostrzeżona w świętych tekstach domagała się solidnych racji. Ten drugi nurt, nacechowany ekskluzywizmem, wziął górę nieco później i znalazł jasny wyraz w pismach qumrańskich i niektórych pismach apokryficznych (np. w Księdze Jubileuszy). Perykopa Joz 14,6–15 jest jednak zasadniczo świadectwem inkluzywnej koncepcji Izraela jako ludu Bożego.

Bibliografia

- Achenbach, Reinhard. 2003a. „Die Erzählung von der gescheiterten Landnahme von Kadesch Barnea (Numeri 13–14) als Schlüsseltext der Redaktionsgeschichte des Pentateuchs”. *Zeitschrift für altorientalische und biblische Rechtsgeschichte* 9: 56–123.
- Achenbach, Reinhard. 2003b. *Die Vollendung der Tora. Studien zur Redaktionsgeschichte des Numeribuches im Kontext von Hexateuch und Pentateuch* (Beihefte zur Zeitschrift für altorientalische und biblische Rechtsgeschichte 3). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Albertz, Rainer. 2015. „The Formative Impact of the Hexateuch Redaction. An Interim Result.” W *The Post-Priestly Pentateuch. New Perspectives on its Redactional Development and Theological Profiles*, red. Federico Giuntoli i Konrad Schmid (Forschungen zum Alten Testament 101), 53–74. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Beltz, Walter. 1974. *Die Kaleb-Traditionen im Alten Testament* (Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament 98). Stuttgart: Kohlhammer.
- Boling, Robert G. 1984. *Joshua. A New Translation with Notes and Commentary* (The Anchor Bible 6). Garden City, NY: Doubleday.
- Bratsiotis, Nikolaus Pan. 1977. „אִישׁ; אִישְׁשָׁה.” W *Theological Dictionary of the Old Testament*, red. G. Johannes Botterweck i Helmer Ringgren, 222–235. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Butler, Trent C. 2014. *Joshua* (Word Biblical Commentary 7B). Nashville, TN: Thomas Nelson.

- de Villiers, Gerda. 2019. „The ‘Foreigner in Our Midst’ and the Hebrew Bible.” *HTS Theological Studies/ Theological Studies* 75 (3) (<https://doi.org/10.4102/hts.v75i3.5108> [dostęp: 23.02.2024]).
- de Vos, J. Cornelis. 2022. „Caleb and the Redaction History of Joshua 14–19: Some Thoughts.” W *Kritische Schriftgelehrsamkeit in priesterlichen und prophetischen Diskursen. Festschrift für Reinhard Achenbach zum 65. Geburtstag*, red. Maskow Lars i Robker Jonathan (Beihefte zur Zeitschrift für Altorientalische und Biblische Rechtsgeschichte 27), 335–351. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Dozeman, Thomas B. 2023. *Joshua 13–23. A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Yale Bible 6C). New Haven, CT – London: Yale University Press.
- Frevel, Christian. 2018. „‘Esau, der Vater Edoms’ (Gen 36,9.43): Ein Vergleich der Edom-Überlieferungen in Genesis und Numeri vor dem Hintergrund der historischen Entwicklung.” W *The Politics of the Ancestors: Exegetical and Historical Perspectives on Genesis 12–36*, red. Mark G. Brett i Jakob Wöhrle (Forschungen zum Alten Testament 124), 329–364. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Fritz, Volkmar. 1994. *Das Buch Josua* (Handbuch zum Alten Testament I/7). Tübingen: Mohr Siebeck.
- Gass, Erasmus. 2019. *Die Landverteilung Im Josuabuch. Eine Literarhistorische Analyse Von Josua 13–19* (Forschungen zum Alten Testament 132). Tübingen: Mohr Siebeck.
- Görg, Manfred. 1991. *Josua* (Die Neue Echter Bibel. Altes Testament 26). Würzburg: Echter Verlag.
- Hübner, Ulrich. 1992. „Idumea (place), Idumeans.” W *The Anchor Yale Bible Dictionary*, red. David N. Freedman, 3: 382–383. New York, NY: Doubleday.
- Jeon, Jaeyoung. 2022. *From the Reed Sea to Kadesh. A Redactional and Socio-Historical Study of the Pentateuchal Wilderness Narrative* (Forschungen zum Alten Testament 159). Tübingen: Mohr Siebeck.
- Jericke, Detlef. 2016. „Hebron.” W *WiBiLex* (Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet). <http://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/20809/> (dostęp: 8.08.2024).
- Knauf, Ernst Axel. 2008. *Josua* (Zürcher Bibelkommentare 6). Zürich: Theologischer Verlag Zürich.
- Knauf, Ernst Axel. 2014. „Why ‘Joshua’?” W *Deuteronomy–Kings as Emerging Authoritative Books. A Conversation*, red. Diana V. Edelman (Ancient Near East Monographs 6), 73–84. Atlanta, GA: Society of Biblical Literature.
- Kugler, Gili. 2017. „Who Conquered Hebron? Apologetic and Polemical Tendencies in the Story of Caleb in Josh 14.” *Vetus Testamentum* 67 (4): 570–580.
- Kühlewein, Johannes. 1997. „כָּנָז.” W *Theological Lexicon of the Old Testament*, red. Ernst Jenni and Claus Westermann, 1: 98–104. Peabody, MA: Hendrickson Publishers.
- Kuntz, John Kenneth. 1992. „Kenaz (Person). Kenizzite.” W *The Anchor Yale Bible Dictionary*, red. David N. Freedman, 4: 17. New York, NY: Doubleday.

- Levine, Baruch A. 2000. *Numbers 21–36: A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Bible 4A). New York, NY: Doubleday.
- Lipschits, Oded. 2005. *The Fall and Rise of Jerusalem. Judah under Babylonian Rule*. Winona Lake, IN: Eisenbrauns.
- Milgrom, Jacob. 1990. *Numbers* (The JPS Torah Commentary). Philadelphia: Jewish Publication Society.
- Nelson, Richard D. 1997. *Joshua. A Commentary* (The Old Testament Library). Louisville, KY: Westminster John Knox Press.
- Noth, Martin. 1953. *Das Buch Josua* (Handbuch zum Alten Testament 7). Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Otto, Eckart. 2000. *Das Deuteronomium im Pentateuch und Hexateuch: Studien zur Literaturgeschichte von Pentateuch und Hexateuch im Lichte des Deuteronomiumrahmens* (Forschungen zum Alten Testament 30). Tübingen: Mohr Siebeck.
- Otto, Eckart. 2012. *Deuteronomium 1–11. Erster Teilband: 1,1–4,43* (Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament). Freiburg: Herder.
- Pitkänen, Pekka M. A. 2010. *Joshua* (Apollos Old Testament Commentary 6). Nottingham: Apollos.
- Pudelko, Judyta Jolanta. 2021. „Caleb, Son of Jephunneh – As an Example of Fidelity to God. An Exegetical Study of Sir 46:7–10.” *The Biblical Annals* 11 (4): 575–596.
- Rasmussen, Carl. 1997. „Hebron (הֶבְרֹן [hebrôn I]).” W *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis*, red. Willem A. VanGemeren, 4: 697–699. Grand Rapids, MI: Zondervan.
- Römer, Thomas. 2016. „The Problem of the Hexateuch.” W *The Formation of the Pentateuch. Bridging the Academic Cultures of Europe, Israel, and North America*, red. Jan C. Gertz, Bernard M. Levinson, Dalit Rom-Shiloni i Konrad Schmid (Forschungen zum Alten Testament 111), 813–827. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Rösel, Hartmut N. 2009. „The Book of Joshua and the Existence of a Hexateuch.” W *Homeland and Exile. Biblical and Ancient Near Eastern. Studies in Honour of Bustenay Oded*, red. Gershon Galil, Mark Geller i Alan Millard, 559–570. Leiden–Boston, MA: Brill.
- Schmid, Konrad. 2023. *The Scribes of the Torah. The Formation of the Pentateuch in Its Literary and Historical Contexts* (Ancient Israel and Its Literature 45). Atlanta, GA: SBL Press.
- Seebass, Horst. 2003. *Numeri. 2. Teilband: Numeri 10,11–22,1* (Biblischer Kommentar. Altes Testament IV/2). Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Seebass, Horst. 2007. *Numeri. 3. Teilband: Numeri 22,2–36,13* (Biblischer Kommentar. Altes Testament IV/3). Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Szamocki, Grzegorz. 2024. *Inkluzywizm i uniwersalizm w biblijnej historii początków Izraela. Studium literacko-historyczne i teologiczne*. Pelplin: Bernardinum.
- Towes, Wesley I. 1992. „Eshcol (Place).” W *The Anchor Yale Bible Dictionary*, red. David N. Freedman, 2: 617. New York, NY: Doubleday.